

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ - II DERS NOTLARI

3. Sınıf - 2. Dönem

İsa SARI
www.isa-sari.com

KIRGIZ ALFABESİ

Kiril		Lâtin	
Büyük	Küçük	Büyük	Küçük
А	а	A	a
Б	б	B	b
В	в	V	v
Г	г	G	g
Д	д	D	d
Е	е	E	e/ye
Ё	ё	Yo	yo
Ж	ж	J/C	j/c
З	з	Z	z
И	и	I	i
Й	й	Y	y
К	к	K	k
Л	л	L	l
М	м	M	m
Н	н	N	n
	ң		ŋ
О	о	O	o
Ө	ө	Ö	ö
П	п	P	p
Р	р	R	r
С	с	S	s
Т	т	T	t
У	у	U	u
Ү	ү	Ü	ü
Ф	ф	F	f
Х	х	X	x
Ц	ц	Ts	ts
Ч	ч	Ç	ç
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	Şç	şç
Ъ	ъ	Kesme işareti	
Ы	ы	I	ı
Ь	ь	Yumuşatma işareti	
Э	э	E	e
Ю	ю	Yu	yu
Я	я	Ya	ya

KIRGIZ EDEBİYATINDAN ÖRNEK METİNLER

ЖУНУШ ПАЙГАМБАР

Апендинин атасы куурулган үч балык сатып келсе, Апенди үйдө жок экен, жогунда тынчыраак отуруп жей салалы дешип, жаңы эле дасторкон жайып, балыкты алтыга койгондо, Апендинин дабышы угулуп калат. Эки чоң балыкты ката коюшуп, бир кичинесин гана калтырышат. Бала аны эшиктен шыкаалап көрүп коёт да, билмексен болуп кирип, дасторконго олтурат.

- Жунуш пайгамбардын тагдырын уккансыңбы, улум? - деп, ал аңгыча атасы сөз салган болот.

- Балыктан сурайынчы - деп, Апенди дасторкондо жаткан кичинекей балыктын оозуна кулагын тосуп, тыншаган болуп турат да сөзүн улайт. - Бу балык айтып атат: <<Жунуш пайгамбардын доорунда мен кичине элем, дасторкондун астында менден чоң дагы эки балык жашырынып жатат, бир билсе, ошолоп билет>> деп... - дептир уулу.

CUNUŞ PAYGAMBAR

Apendinin atası kuurulgan üç balık satıp kelse, Apendi üydö çok eken, cogunda tınçıraak oturup sey salalı deşip, cañı ele dastorkon çayıp, balıktı altıga koygondo, Apendinin dabışı ugulup kalat. Eki çoñ balıktı kata koyuşup, bir kiçinesin gana kaltırışat. Bala anı eşikten şıkaalap körüp koyot da, bilmeksen bolup kirip, dastorgongo olturat.

- Cunuş paygambardın tagdırın ukkansıñbı, ulum? - деп, ал аңгыча атасы сөз салган болот.

- Balıktan surayınçı - деп, Apendi dastorkondo catkan kiçinekey balıktın oozuna kulagın tosıp, tıñşagan bolup turat da sözün ulayt. - Bu balık aytıp atat: <<Cunuş paygambardın doorunda men kiçine elem, dastorkondun astında menden çoñ dagı eki balık çaşırınıp catat, bir bilse, oşolop билет>> деп... - дептир уулу.

YUNUS PEYGAMBER

Efendinin babası, kavrulmuş üç balık alıp geldiğinde efendi evde yokmuş. Onun yokluğunda "sessizce oturup yiyeyim" diyerek, daha yeni sofraya açılıp balığı önüne koyduğunda, efendinin sesi duyulur. İki büyük balığı saklayıp sadece küçükünü bırakır. Çocuk onu kapıdan görüp (gizlice bakıp) bilmezlikten gelecek sofraya oturur.

- Yunus Peygamberin kaderini duydun mu oğlum? deyip o ana kadar babası konuştu.

- Balıktan soralım - deyip, Efendi sofrada duran küçük balığın ağzına kulağını dayayıp dinler ve sözünü devam ettirir. Bu balık şöyle söylüyor: <<Yunus Peygamber'in döneminde ben küçüküktüm. Sofranın altında benden daha büyük iki balık gizleniyor. Bilse bilse onlar bilir>> deyip oğlu.

АПЕНДИНИН ОКУП ЖҮРГӨНДӨГҮ БИР КЫЛЫГЫ

Апенди медреседе окуп жүргөндө, кара мүртөз молдо аны көп тилден урчу дешет. Апенди ансайын улам жаңы кылык чыгарып, балдарды күлдүрүп, молдонун жинине тие берчү экен. Бир күнү кимдир бирөө молдого көнөчөк толтура бал апкелип берет.

- Мынабу - уу. Жесенер, өлөсүнөр! - дейт молдо балдарды коркутуп, анан сабагын таштап өз жумушун бүтүргөнү кетет.

Ал чыгаары менен Апенди балы балдарга таратып берип, жук калтырбай жалапжуктап жеп коюшат. Молдо келип караса, балы жок.

- Ким жеди?! - дейт молдо сурданып.

- Молдоке! Кептин чыны мындай, - деп баштайт анда Апенди. - Калем учтаган макиңизди мен түшүрүп ийип сындырып алдым. Сизден дагы тил уруп, дагы таяк жеп куураганча өлүп тынайын деп, коркконуман ууну жеп ийсем, күчү жок уу окшойт, эмгиче өлбөйм!

APENDİNİN OKUP CÜRGÖNDÖGÜ BİR KILIGI

Apendi medresede okup cürgöndö, kara mürtöz moldo anı köp tilden urçu deşet. Apendi ansayın ulam cañı kılık çıgarıp, baldardı küldürüp, moldonun cinine tiye berçü eken. Bir күnү kimdir biröo moldogo көнөчөк toltura bal apkelip берет.

- Minabu - uu. Ceseñer, ölösünör! - deyt moldo baldardı korkutup, anan sabagın taştap öz cumuşun бүтүргөнү ketet.

Al çıgaarı menen Apendi balı baldarga taratıp berip, cuk kaltırбай çalap-cuktap çep koyuşat. Moldo kelip karasa, balı çok.

- Kim cedi?! - deyt moldo surdanıp.

- Moldoke! Keptin çını mındaй, - деп başтайт анда Apendi. - Kalem uçtagan maķiñizdi мен түшүрүп iyip sindirip aldım. Sizden dagı til urup, dagı tayaк çep kuuragança ölüp tınayın деп, korkkonuman uunu çep iysem, күçü çok uu okşoyt, emgiçe ölböym!

EFENDİNİN OKURKENKİ BİR HUYU

Efendi medresede okurken, taş kalpli molla ona çok hakaret edip vururdu derler. Efendi her zaman, sürekli yeni bir huy çıkarıp, çocukları güldürüp, mollanın cinine değiverir (sinirlendirir). Bir gün birisi mollaya ağzına kadar dolu küçük bir bal alıp, gelip verir.

- İşte bu, yerseniz ölürsünüz! - deyip molla çocukları korkutup sonra dersini de bırakıp kendi işini bitirmek için gider.

Onun çıkmasıyla birlikte Efendi balı çocuklara dağıtıverip hiçbir şey bırakmadan yalayıp yutup yiyip bitirmişler. Molla gelip baksa ki, balı yok.

- Kim yedi?! deyip molla sorar.

- Mollacığım! Sözün doğrusu - deyip başlıyor o zaman Efendi. - Kalem açan makinenizi ben düşürüp, eğip kırdım. Sizden azar işitip ve de dayak yiyeceğime ölüp kalayım deyip, korkumdan o zehri yiyip bitirmeye karar verdim, meğer o zehir, gücü olmayan bir zehirmiş, şimdiye kadar ölmedim!

ЫСЫК ЖАКТЫН ӨЛКӨСҮНДӨ

Алыскы Африкадан кербенчилер келиптир, кербен сарайда шумдуктарды айтып, көргөн-билгендеринен кеп салып отурушат деген кабарды угуп, Апенди ойноп жүргөн жеринен кербен-сарайга эдирендеп жетип барат.

- Хабашистан деген өлкө бар - деп, сүйлөп отурган экен бир кербенчи. - Ал өлкө жердин эле түбүндө, тиги Багдаддан да ары. Ошол өлкө өлгөндөй ысык, ысыгына чыдабай эди жылаңач жүрөт...

- Анда эркек-ургаагысын алар кантип ажыра-таг? - дептир Апенди.

ИСИК САКТИН ӨЛКӨСҮНДӨ

Алыскы Африкадан кербенчилер келиптир, кербен сарайда шумдуктарды айтып, көргөн-билгендеринен кеп салып отурушат деген кабарды угуп, Апенди ойноп жүргөн жеринен кербен-сарайга эдирендеп жетип барат.

- Хабашистан деген өлкө бар - деп, сүйлөп отурган экен бир кербенчи. - Ал өлкө жердин эле түбүндө, тиги Багдаддан да ары. Ошол өлкө өлгөндөй ысык, ысыгына чыдабай эди жылаңач жүрөт...

- Анда эркек-ургаагысын алар кантип ажыра-таг? - дептир Апенди.

СИКАК БӨЛГЕНİN ӨЛКЕСİNДЕ

Африкадан кербенчилер келиптир, кербен сарайда шумдуктарды айтып, көргөн-билгендеринен кеп салып отурушат деген кабарды угуп, Апенди ойноп жүргөн жеринен кербен-сарайга эдирендеп жетип барат.

- Хабашистан деген өлкө бар - diye, bir kervancı böyle söylerken. - O ülke yerin de dibinden ta Bağdat'tan da uzaktı. O ülke öldürecek kadar sıcak. Sıcaklığına dayanamayarak halkı çıplak dolaşıyorlar...

- Orada erkek-dişiyi nasıl ayırıp yatar? - demiş Efendi.

ЖЫЛ ЭСЕБИ

Апенди окуп жүргөндө, мугалим жаратылыш жана жашоо-турмуш жөнүндө, жылдын төрт мезгили жана күн менен түндүн алмашышы жөнүндө балдарга көптү айтып берчи экен. Бир күнү мугалим:

- Мына азыр жаз келди. Күн узарып, түн кыскара баштады. Бир айдан кийин жай келет, ошондо күн дагы бир саатка узарат, - деп түшүндүрөт.

Айткандан эле, антип-минтип, бир ай убакыт өтүп кетет. Жай да келет. Мугалим Апендини тургузуп алып, сабак сурайт:

- Кана, жооп берчи, бир соткеде канча саат бар?- экен.

- Мындан бир ай мурда жыйырма төрт саат бар болчу, эми жыйырма беш саат болду! - дептир Апенди буйдалбай.

СІЛ ЕСЕБІ

Apendi okup cürgöndö, mugalim caratılış cana caşoo-turmuş cönündö, cıldın dört mezgili cana күн менен түндүн алмашышы cönündö baldarga köptü aytıp berçi eken. Bir күнү mugalim:

- Mina azır caz keldi. Күн узарып, түн кыскара баштады. Bir aydan kiyin cay kelet, oşondo күн дагы bir saatka uzarat, - деп түшүндүрөт.

Aytkandan ele, antiп-mintip, bir ay ubakit ötүp ketet. Cay da kelet. Mugalim Apendini turguzup alıp, sabak surayt:

- Kana, coop berçi, bir sotkede канча saat bar?- eken.

- Mından bir ay murda cıyırma dört saat bar bolçu, emi cıyırma beş saat boldu! - deptir Apendi buydalbay.

YIL HESABI

Efendi okur iken, öğretmen yaratılış ve yine hayat hakkında, yılın dört mevsimi, gündüz ve gece ile ilgili çocuklara çok şeyler söyleyip bilgi verirmiş. Bir gün öğretmen:

- İşte şimdi bahar geldi. Gündüz uzayıp gece kısaltmaya başladı. Bir aydan sonra da yaz gelecek. O zaman gün de bir saat uzar - deyip açıklar.

Söylendiği gibi, onu yapıp, bunu yapıp bir ay zaman geçip gider. Yaz da gelir. Öğretmen, efendiyi kaldırıp ders sorar:

- Hani, cevap ver lütfen, bir günde kaç varmış?

- Bundan bir ay önce yirmi dört saat vardı. Şimdi yirmi beş saat oldu! - der Efendi afallayarak.

ТЕҢБИЗ

- Кимиң улуусуң? Сенби, же сенин байкеңби? - деп, бир дөөпөрөс Апендиден сураса, Апенди да келиштирип туруп жооп берген экен:

- Былтыр энем айткан: Байкең бир жаш улуу деп. Быйыл теңбиз!

TEÑBİZ

- Kimiñ uluusuñ? Senbi, ce senin baykeñbi? - деп, bir dööpörös Apendiden sурса, Apendi da keliştirip turup coop bergen eken:

- Biltir enem aytkan: Baykeñ bir çaş uluu деп. Bıyıl teñbiz!

EŞİTİZ

Kim büyük? Sen mi yoksa senin kardeşin mi? - deyip bir gaf yapan Efendi'den sorsa, Efendi de uydurup cevap vermiş:

- Geçen yıl annem dedi: Kardeşin bir yaş büyük diye. Bu yıl eşitiz.

ТӨРТТӨН ТӨРТТҮ АЛСА, КАНЧОО КАЛАТ?

- Төрттөн төрттү алса, канча калат? - деп, мугалим Апендиден сураса, Апенди билбей коёт.

Акырын сүйөмөлөсөм түшүнүп жообун айтаар деген ойдо мугалими:

- Кел, мисал менен чыгарады, - депт. - Айталык, сенин чөнтөгүндө төрт тыйын бар эле, төртөө тең түшүп калды дейли. Чөнтөгүндө эмне калат?

- Тешик калат да! - дептир Апенди такалбай.

TÖRTTÖN TÖRTTÜ ALSA, KANÇOO KALAT?

- Törttön törttü alsa, kaçça kalat? - деп, mugalim Apendiden surasa, Apendi bilbey koyot.

Akırnın süyömölösöm tüşünüp coobun aytaar degen oydo mugalimi:

- Kel, misal meneñ çıkaradı, - dept. - Aytalık, senin çöntögüñdö tört tıyn bar ele, törtöö teñ tüşüp kaldı deyli. Çöntögüñdö emne kalat?

- Teşik kalat da! - deptir Apendi takalbay.

DÖRTTEN DÖRT ÇIKARSA, KAÇ KALIR?

Dörtten dört çıkrsa kaç kalır? - diye öğretmen Efendi'den sorsa, Efendi bilmeden söyler.

Yavaşça düşünüp, anlayıp cevabını söyler bir düşünceyle öğretmeni:

- Gel bir örnekle çıkaralım - der. - Diyelim senin cebinde dört kuruş vardı. Dördü birden düşüp kaldı diyelim. Cebinde ne kadar kalır?

- Delik kalır! - demiş Efendi yanaşmadan.

ЖАМЫЙЛА

Ар дайым бир жакка жол жүрөрдө, мен ушул алкагы жөнөкөй жыгачтан жасалган жүрөттүн алдына келип турам. Мына эртең да айылга жөнөймүн. Сүрөттү карап, мен андан жолума ак тилек бата алып жаткан өңдүү, аны көпкө көз айрыбай тиктейм.

CAMIYLA

Ar dayım bir cakka col cürördö, men uşul alkagi cönöky cıçaçtan casalğan cüröttün aldına kelip turam. Mına erteñ da ayılga cönöymün. Süröttü karap, men andan columa ak tilek bata alıp catkan öñdöö, anı köpkö köz ayırıbay tikteym.

CEMİLE

Ben, her ne zaman bir tarafa gitsem, şu duvardaki basit ağaçtan yapılan resmin önüne geliyorum. İşte, yarın da köye gideceğim. Resme bakıp, ben o resimden yoluma iyi dilek almış bir şekilde uzun zaman göz ayırmadan bakıyorum.

Ушул күнгө чейин бир сүрөттү эч бир көргөзмөлөргө да берген жокмун, ал тургай айылдан туугандарым келгенде, көздөн далдалап бекитип коём. Анча эле жашыргандай

эмнеси бар, уяттуубу деп, кокус оюнарга кетип жүрбөсүн, - жок бул сүрөттүн эч кандай ыксыз жайы деле жок, же болбосо, ара <<көз тийип>> кетет дегендей ал бир ашкан укмуш да эмес. Биринчи көрүшкө жөнөкөй эле кадыресе сүрөт. Бетине тартылган жер кандай жөнөкөй болсо, сүрөт өзү дагы ошондой жөнөкөй.

Uşul küngö çeyin bir süröttü eç bir körgözmölörgö da bergen cokmun, al turgay ayıldan tuugandarım kelgende, közdön daldalap bekitip koyom. Ança ele çaşırğanday emnesi bar, uyattuubu dep, kokus oyuñağara ketip cürbösün, - cok bul süröttün eç kandaı ıksız çayı dele cok, ce bolboso, ara <<köz tiyip>> ketet degendey al bir aşkan ukmuş da emes. Birinçi körüşkö cönököy ele kadırese süröt. Betine tartılğan cer kandaı cönököy bolso, süröt özü dagı oşondoy cönököy.

Şu güne kadar bu resmi hiçbir sergiye de vermiş değilim. O şöyle dursun, köyden akrabalarım geldiğinde gözden uzaklaştırıp saklıyorum. Öyle saklayacak kadar nesi var, ayıp mı? İster istemez aklınıza gelmesin. Hayır, bu resmin asla uygun olmayan yeri de yok; yoksa ona <<göz değip>> gider şeklinde şaşılacak bir şey de değil. İlk bakışta sıradan, sadedir. Üzerine çizilen yer nasıl basitse, tablonun kendisi de o kadar basittir.

Сүрөттүн тее ички тереңинде - күзгү асмандын алабүркок чет жакасы. Шамал бирип-серип булуттарды бир жака бет алдырыш, алыста кылтыйган чокуларга жандатып, кыялата айдап бара жатат. Андан берки көрүнүштө - бозоргон сары талаа, кең өзөн. Чет-четтен чийлер ыкташып, жаан-чачындан кийип толугагы борпоң тоборсуп карайган жолдо, катарлаш баксан эки жолоочунун изи тигинден бери чубайт. Жолоочулар улам жакындаган сайын алардып издери жерге дана түшүп, өздөрү азыр дагы бир-еки кадам шилгеше, алкактын сыртына аттап, ушундап ары кетип калчудай сезилет. Айтмакчы жолоошунун бири... Бирок мен шашпайын, сөз башынап болсун.

Süröttün tee içki tereñinde - küzgü asmandın alabürkok çet cakası. Şamal birip-serip buluttardı bir caka bet aldırış, alısta kıltyığan çokularga candatıp, kıyalata aydap bara catat. Andan berki körünüştö - bozorgon sarı talaa, keñ özön. Çet-çetten çiyler ıktaşıp, caan-çaçından kıyip tolurağı borpoñ toborsup karayğan coldo, katarlaş baksan eki colooçunun izi tiginden beri çubayt. Colooçular ulam cakındağan sayın alardıp izderi cerge dana tüşüp, özdörü azır dağı bir-eki kadam şilgeşse, alkaktın sırtına attap, uşundap arı ketip kalçuday sezilet. Aytmaççı colooşunun biri... Birok men şaşpayın, söz başınap bolsun.

Tablonun tâ iç derinliğinde sonbaharın alaca-kapalı kenar yakası, kuzey rüzgârının serin bulutlarını bir tarafa çevirip uzakta kendini gösteren tepelere yakınlaşıp dağ yamacı boyunca yürüyerek takip eder. Ondan sonraki bakışta bozarmış sarı vadi,

geniş bir nehir yatağı, uçtan uca çiğler rüzgârdan sığınarak bir yer arayıp, yağmur serpişinden sonra toprağı gevşek, kuruyup kabarmış yolda birbiri ardına sıralanmış basan iki yolcunun izi ötekinden bu yana sıralanır. Yolcular her yaklaştığında onların izleri yere tane tane düşer kendileri. Şimdi bir iki adım yerinden oynasa, çerçevenin dışına adımlayıp ondan uzağa gidip kalacaklarmış gibi sanılıyor. Konuşmak istiyor yolcunun biri... Ama ben acele etmeyeyim; söz, başından anlatılsın.

Бул өзү кече эле балалык чактагы окуя. Ата мекендик Соруш үчүнчү жылга аяк басып, Күрск менен Орелдуп майданында күчөп турган көзи. Анда биз, бир ур өспүрүм балдар, колхоздо араба айдап, суу сугарып, чон чаап, айтор, - сорушта салгылашып жаткап эр бүлөлөрдүн оор түйшүгү биздин мойнумузда калган.

Bul özü keçe ele balalık çaktağı okuya. Ata mекендик Soruş üçüncü cılga ayak basıp, Kürsk менен Oreldun maydanında küçöp турган көзи. Anda biz, bir ur öспүрүм balдар, kolhozdo araba aydap, suu sugarıp, çon çaar, aytor, - soruşta salgılaşıp catkar er бүлөлөрдүн oor түйшүгү биздин moynumuzda kalган.

Bu, adı geçen, çocukluk çağını anlatsın. Dünya Savaşı'nın üçüncü yılında savaş, Kursk ile Oreldun meydanında şiddetlendiği zamanlardı. Orada, biz, bir kuşak gençler, çocuklar, kolhozda araba sürüp, su sulayıp, ot biçerdik; kısacası savaşla uğraşıyorduk. Ailelerin ağır yükü, müşkülü bizim boynumuzda kalmıştı.

Өзгөчө эгин-жыйып келгенде аптасы менен үй бетип көрбөй, күн-түн кырманда, же болбосо эгин төгүп станцияда, жолдо бозуп жүрчүбүз.

Özgöçö egin-cıyıp kelgende aptası менен üy бетип көрбөй, күн-tүн kırманда, ce болбосо egin төгүп stantsiyada, coldo bozup cürçübüz.

Bundan başka, ekin toplama zamanı geldiğinde, haftalarca ev yüzü görmeden, gece-gündüz harmandaydık; üstelik bu da yetmez, ekin dövüp ordugâhta ekini verirdik.

Мына ушинтип саратан талаа ороктун кызуусунан өрттөнүп турган күндөрдүн биринде, станцияга каттап жүрүп, көлтөн вер, үйдөгүлөрдү көрбой, бара кетейин деп, жолдон салт арабамды кайрыдым.

Mına uşintip saratan talaa oroktun kızıusunan örttөнүp турган күндөрдүн биринде, stantsiyağa kattap cürүp, költөн ver, üydөгүlөрдü көrboy, bara keteyip деп, coldon salt arabamdı kayrıdım.

İşte böyle yapıp yazın aşırı sıcaklığı ve orağın kızgınlığıyla yanıp durduğumuz günlerin birinde ordugâha kaydolup, çoktan beri evdekileri görmeden, eve gideyim deyip yüksüz arabamı yoldan çevirdim.

Биз башынан эки үй жанаша турабыз. Үч кез дубалы мыктап салынган, мечит жактагы дөбөчөдө турган бакдарактуу короолор ошол биздики. Мен чон үйдүп баласымын. Агадарым согушка кетип кабар жок, - экөө тең үйлөнө эшегинде кеткеб. Карынган атам жыгач уста, колхоздун журуп турган ушул тактай араба, шады араба баарысы деерлик ошол кишинин колунан чыгып турат, - таңдан намазын окуп устаканасына кетет да, күн бата келет. Үйдө анам менен карындашым бар.

Biz başınan eki üy canaşa turabız. Üç kez dubalı mıktap salınган, meçit caktağı döbөçödө турган bakdaraktuu koroolor oşol bizdiki. Men çon üydүp balasımın. Agadarım soğuşka ketip kabар çok, - eköө teñ üylönө eşeginde ketkeb. Karınган atam cıgaç usta, kolhozдun çurup турган uşul taktay araba, şadı araba baарısı deerlik oşol kişinin kolunan çıgıp turat, - taңdan namazın okup ustakanasına ketet da, күn bata kelet. Üydө anam менен karındaşım бар.

Biz, başından beri iki ev yan yanayız. Duvarı üç kez çivilenmiş... Ben, büyük evin oğluyum. Ağabeylerimden haber yok. İki de evlenmişti ve cephedeydiler. İkisinden de uzun zamandır haber alamıyorduk. Babam ihtiyar bir dülgerdi. Sabah vakti namazını kılıp atölyesine gider, hava kararınca da gelirdi. Evde annem, ben ve kardeşim varız.

Cunuş Paygamber
(Kelime tahlilleri)

cokunda:

< cok - u - n - da
cok: İsim kökü
-u-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki
-n-: Zamir n'si
-da: Bulunma hali eki

?tıncıraak:

< tıncı - raak¹:
tıncı: İsim gövdesi
-raak: Pekiştirme edati

ceysalalı:

< ce - y sal - alı
ce-: Fiil kökü
-y-: Zarf-fiil eki
sal-: Yardımcı fiil
-alı: Teklik birinci şahıs emir kip eki

deşip:

< de - ş - i - p
de-: Fiil kökü
-ş-: Fiilden fiil yapım eki (işteşlik)
-i-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki

kata:

< kat - a:
kat-: Fiil kökü
-a: Zarf-fiil eki

koyuşup:

< koy - u - ş - u - p
koy-: Fiil kökü
-u-: Yardımcı ünlü
-ş-: Fiilden fiil yapım eki (işteş)
-u-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki

kaltırışak:

< kal - tır - ı - ş - a - k
kal-: Fiil kökü
-tır-: Fiilden fiil yapım eki
-ı-: Yardımcı ünlü
-ş-: Fiilden fiil yapım eki (işteşlik)
-a-: Zarf-fiil kökenli kip eki
-k: Teklik üçüncü şahıs eki

angaça:

< an - ga - ça
an: Şahıs zamiri
-ga-: Yönelme hali eki
-ça: Eşitlik hali eki

kiçinekey:

kiçine + key < kiçigine < kiçikine < kiçik - kine

ooz:

ağız > awuz > owuz > ooz

¹ Buradaki uzamanın sebebi vurgudur. Kelime anlamı 'daha sessiz'dir. Tınc 'sessiz', raak ise 'daha' anlamındadır, derecelendirme bildirir.

uul:

oğul > owul > ool (uul)

ulay:

< u - l - a - y
u-: Fiil kökü
-l-: Fiilden isim yapım eki
-a-: İsimden fiil yapım eki
-y: Zarf-fiil eki

Apendinin Okup Cürgöndöğü Bir Kılığı
(Kelime tahlilleri)

deşet:

< de - ş - e - t
de-: Fiil kökü
-ş-: Fiilden fiil yapım eki
-e-: Geniş zaman eki
-t: Teklik üçüncü şahıs eki

sayu:²

< say - u
say-: Fiil kökü
-u: Zarf-fiil eki

biröö < biröw < birew < bir egü

toltura:

< tol - tur - a
tol-: Fiil kökü
-tur-: Fiilden fiil yapım eki
-a: Zarf-fiil eki

apkelip:

< al - ı - p kel - i - p
al-: Fiil kökü
-ı-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki
-kel-: Fiil kökü
-i-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki

cesener:

< ce - se - ner
ce-: Fiil kökü
-se-: Şart kip eki
-ner: Çokluk ikinci şahıs eki

ölösünör:

< öl - ö - sünör
öl-: Fiil kökü
-ö-: Geniş zaman eki
-sünör: Çokluk ikinci şahıs eki

Isık Caktın Ölkösündö
(Kelime tahlilleri)

alıskı:

< alıs - kı
alıs: İsim kökü
-kı: Aitlik eki

kervenciler:

< kerven - çi - ler
kerven: İsim kökü

² yıl sayu 'her yıl'

-çi-: İsimden isim yapım eki
-ler: Çokluk eki

şumduktardı:

< şum - duk - tar - dı
şum: İsim kökü
-duk-: İsimden isim yapım eki
-tar-: Çokluk eki
-dı: Yükleme hali eki

aytıp:

< ay - t - ı - p
ay-: Fiil kökü
-t-: Fiilden fiil yapım eki
-ı-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki

bilgengerinen:

< bil - gen - der - i - nen
bil-: Fiil kökü
-gen-: Sıfat-fiil eki
-der-: Çokluk üçüncü şahıs çoğul eki
-i-: Çokluk üçüncü şahıs iyelik eki
-nen: Ayrılma hali eki

desen:

< de - sen
de-: Fiil kökü
-sen: Sıfat-fiil eki

kabardı:

< kabar - dı
kabar: İsim kökü
-dı: Yükleme hali eki

ugup:

< ug - u - p
ug-: Fiil kökü
-u-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki

oynap:

< oy(u)n - a - p
oyun: İsim gövdesi
-a-: İsimden fiil yapım eki
-p: Zarf-fiil eki

cerinen:

< cer - i - nen
cer: İsim kökü
-i-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki
-nen: Ayrılma hali eki

süylöp:

< süy - lö - p
süy-: Fiil kökü
-lö-: Fiilden fiil yapım eki
-p: Zarf-fiil eki

cerdin:

< cer - din
cer: İsim kökü
-din: İlgili hali eki

tübündö:

< tüb - ü - n - dö
tüb: İsim kökü

-ü-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki
-n-: Zamir n'si
-dö: Bulunma hali eki

ölgöndöy:

< öl - göndöy
öl-: Fiil kökü
-göndöy: Zarf-fiil eki

ısıgına:

< ısıg - ı - n - a
ısıg: İsim kökü
-ı-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki
-n-: Zamir n'si
-a: Yönelme hali eki

çıdaabay:

< çıda - ba - y
çıda-: Fiil kökü
-ba-: Olumsuzluk eki
-y: Zarf-fiil eki

Cıl Esebi

(Kelime tahlilleri)

bar bolçu 'var idi'³
kıskaç- 'başla-'

uzarıp:

< uz - a - r - ı - p
uz-: İsim kökü
-a-: İsimden fiil yapım eki
-r-: Fiilden fiil yapım eki (ettirgen)
-ı-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki

kıskaç:

< kıs - ı - k - a - r - a
kıs-:Fiil kökü
-ı-: Yardımcı ünlü
-k-: Fiilden isim yapım eki
-a-: İsimden fiil yapım eki
-r-: Fiilden fiil yapım eki (ettirgen)
-a: Zarf-fiil eki

tüşündüröt:

< түş - ü - n - dür - ö - t
tüş-: Fiil kökü
-ü-: Yardımcı ünlü
-n-: Fiilden fiil yapım eki
-dür-: Fiilden fiil yapım eki
-ö-: Geniş zaman eki
-t-: Teklik üçüncü şahıs eki

aytkanday:

< ayt - kan teg
ayt-: Fiil gövdesi
-kan: Sıfat-fiil eki
teg: Edat

turguzup:

< tur - guz - u - p
tur-: Fiil kökü
-guz-: Fiilden fiil yapım eki (ettirgen)
-u-: Yardımcı ünlü

³ -çu eki A²rdI² anlamı verir.

-p: Zarf-fiil eki

buydalbay:

< buydal - bay
buydal-: Fiil kökü
-bay: Zarf-fiil eki

surayt:

< sura - y - t
sura-: Fiil kökü
-y-: Geniş zaman eki
-t: Teklik üçüncü şahıs bildirme eki

almaşısı:

< almaş - ı - ş - ı
almaş-: Fiil gövdesi
-ı-: Yardımcı ünlü
-ş-: Fiilden isim yapım eki
-ı-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

ölüg:⁴

< öl - ü - g
öl-: Fiil kökü
-ü-: Yardımcı ünlü
-g: Fiilden isim yapım eki

Törttön Törttü Alsa, Kaçoo Kalat?
(*Kelime Tahlilleri*)

süyömölösöm:

< süyömölö - sö - m
süyömölö: Fiil kökü
-sö-: Şart kip eki
-m: Teklik birinci şahıs eki

coopun:

< coop - u - n
coop: İsim kökü
-u-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki
-n: Yükleme hali eki

aytaar:

< ay - t - aar
ay-: Fiil kökü
-t-: Fiilden fiil yapım eki
-aar: Geniş zaman eki

çıgaralı:

< çık - ar - alı
çık-: Fiil kökü
-ar-: Fiilden fiil yapım eki (ettirgen)
-alı: Çokluk birinci şahıs emir kip eki

aytalık:

< ay - t - alık
ay-: Fiil kökü
-t-: Fiilden fiil yapım eki
-alık: Çokluk birinci şahıs emir kip eki

çöntögüñdö:

< çöntök - ü - ñ - dö
çöntök: İsim kökü
-ü-: Yardımcı ünlü
-ñ-: Teklik ikinci şahıs iyelik eki
-dö: Bulunma hali eki

⁴ ölüg > ölüw > ölüü

törtöö:

< tört - öö
tört: İsim kökü
-öö: İsimden isim yapım eki

takalbay:

< takal - bay
takal-: Fiil kökü
-bay: Zarf-fiil eki

Camıyla

(*Kelime Tahlilleri*)

ayrıbay:

< ayrı - ba - y
ayrı: Fiil kökü
-ba-: Olumsuzluk eki
-y: Zarf-fiil eki

tikteym:

< tik - te - y - m
tik: İsim kökü
-te-: İsimden fiil yapım eki
-y-: Şimdiki zaman eki
-m: Teklik birinci şahıs eki

körgözmölörgö:

< kör - göz - mö - lör - gö
kör-: Fiil kökü
-göz-: Fiilden fiil yapım eki (ettirgen)
-mö-: Kalıplaşmış fiilden isim yapım eki
-lör-: Çokluk eki
-gö: Yönelme hali eki

bergen cokmun:⁵

< ber - gen cok - mun
ber-: Fiil kökü
-gen: Geçmiş zaman eki
cok: İsim kökü
-mun: Teklik birinci şahıs eki

casalğan:

< casa - l - gan
casa-: Fiil kökü
-l-: Fiilden fiil yapım eki
-gan: Sıfat-fiil eki

süröttün:

< süröt - tün
süröt: İsim kökü
-tün: İlgili hali eki

aldına:

< ald - ı - n - a
ald-: İsim kökü
-ı-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki
-n-: Zamir n'si
-a: Yönelme hali eki

kelip turam:

< kel - i - p tur - a - m
kel-: Fiil kökü
-i-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki
tur-: Yardımcı fiil

⁵ -gAn: -mİştI

-a-: Kip eki
-m: Teklik birinci şahıs eki

tuugandarım:
< tuugan - dar - ı - m
tuugan: İsim kökü
-dar-: Çokluk eki
-ı-: Yardımcı ünlü
-m: Teklik birinci şahıs eki

kelgende:
< kel - gen - de
kel-: Fiil kökü
-gen-: Sıfat-fiil eki
-de: Bulunma hali eki

daldalap:
< dalda - la - p
dalda: İsim kökü
-la-: İsimden fiil yapım eki
-p: Zarf-fiil eki

bekitip koyom:
< bekit - i - p koy - o - m
bekit-: Fiil kökü
-i-: Yardımcı ünlü
-p: Zarf-fiil eki
koy-: Yardımcı fiil
-o-: Kip eki
-m: Teklik birinci şahıs eki

çaşırganday:
< çaşır - gan - day
çaşır: Fiil kökü
-gan-: Sıfat-fiil eki
day-: edat (*gibi*)

oyuñarga:
< oy - uñar - ga
oy-: İsim kökü
-uñar-: Çokluk ikinci şahıs iyelik eki
-ga: Yönelme hali eki

cürböşün:
< cür - bö - sün
cür-: Fiil kökü
-bö-: Olumsuzluk eki
-sün: Teklik üçüncü şahıs emir kip eki

körünüşkö:
< kör - ü - n - ü - ş - kö
kör-: Fiil kökü
-ü-: Yardımcı ünlü
-n-: Fiilden fiil yapım eki
-ü-: Yardımcı ünlü
-ş-: Fiilden isim yapım eki
-kö: Yönelme hali eki

cüröt:
< cür - ö - t
cür-: Fiil kökü
-ö-: Geniş zaman eki
-t: Teklik üçüncü şahıs eki

Fiil Çekimleri

Görülen Geçmiş Zaman: *-DI/ -DU* ekiyle ifade edilir. Tonluyla biten fiil tabanlarına *d*'li; tonsuzlardan sonra ise *t*'li şekillerde gelir. Kırgızcada bu kipin çekiminde iyelik kökenli şahıs ekleri kullanılır.

<i>baş-ta-dım</i>	<i>baş-ta-dık</i>
<i>baş-ta-dıj</i>	<i>baş-ta-dıjar</i>
<i>baş-ta-dıjız</i>	<i>baş-ta-dıjızdar</i>
<i>baş-ta-di</i>	<i>baş-ta-ş-tı</i>

'başladım'

<i>unut-tu-m</i>	<i>unut-tu-k</i>
<i>unut-tu-η</i>	<i>unut-tu-ηjar</i>
<i>unut-tu-ηuz</i>	<i>unut-tu-ηuzdar</i>
<i>unut-tu</i>	<i>unut-u-ş-tu</i>

'unuttum'

Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi üç şekilde yapılır. Birinci şekilde *-BA- /-BO-* olumsuzluk eki kullanılır:

bar-ba-di-m 'gitmedim'
kel-be-di-η 'gelmedin'

Duyulan geçmiş zaman: *-(I)ptIr /-(U)ptUr* ekiyle ifade edilir. Bu kipin çekiminde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılır.

<i>başta-ptır-mın</i>	<i>başta-ptır-bız</i>
<i>başta-ptır-sıj</i>	<i>başta-ptır-sıjar</i>
<i>başta-ptır-sız</i>	<i>başta-ptır-sızdar</i>
<i>başta-ptır</i>	<i>başta-ş-tı-ptır</i>

'başlamışım'

<i>bil-i-ptır-mın</i>	<i>bil-i-ptır-bız</i>
<i>bil-i-ptır-sıj</i>	<i>bil-i-ptır-sıjar</i>
<i>bil-i-ptır-sız</i>	<i>bil-i-ptır-sızdar</i>
<i>bil-i-ptır</i>	<i>bil-i-ş-tı-ptır</i>

'bilmişim'

<i>unut-u-ptır-mın</i>	<i>unut-u-ptır-bız</i>
<i>unut-u-ptır-sıj</i>	<i>unut-u-ptır-sıjar</i>
<i>unut-u-ptır-sız</i>	<i>unut-u-ptır-sızdar</i>
<i>unut-u-ptır-</i>	<i>unut-u-ptır-</i>

'unutmuşum'

Olumsuz şekilde tonluyla biten fiillerden sonra *-bA-/-bO-* tonsuzla biten fiillerden sonra *-pA-/-pO-* şekli eklenir:

al-ba-ptır-mın 'almamışım'
işte-be-ptır-sıj 'çalışmamışsın'
bol-bo-ptır 'olmamış'
kör-bö-ptür-süz, 'görmemişsiniz'

Görülen uzak geçmiş zaman: Görülen uzak geçmiş zaman, *-GAn/-GOn* ekiyle görülen geçmiş zamandan daha uzak bir geçmişi ifade eder. Bundan

dolayı söz konusu kip, *-mıştı* kipiyle aktarılır. Tonluyla biten fiillerden sonra *g*'li; tonsuzla biten fiillerden sonra *k*'li biçimler kullanılır. Bu kip zamir kökenli şahıs eklerini alır.

<i>başta-gan-mın</i>	<i>başta-gan-bız</i>
<i>başta-gan-sıj</i>	<i>başta-gan-sıjar</i>
<i>başta-gan-sız</i>	<i>başta-gaη-sızdar</i>
<i>başta-gan</i>	<i>başta-ş-kan</i>

'başladım'

<i>unut-kan-mın</i>	<i>unut-kan-bız</i>
<i>unut-kan-sıj</i>	<i>unut-kan-sıjar</i>
<i>unut-kan-sız</i>	<i>unut-kan-sızdar</i>
<i>unut-kan</i>	<i>unut-u-ş-kan</i>

'unuttum'

<i>öt-kön-mün</i>	<i>öt-kön-büz</i>
<i>öt-kön-süj</i>	<i>öt-kön-süjör</i>
<i>öt-kön-süz</i>	<i>öt-kön-süzdör</i>
<i>öt-kön</i>	<i>öt-ü-ş-kön</i>

'geçtim'

Bu kipin olumsuzluk çekimi üç şekilde yapılır:

1. *-BA-/-BO-* olumsuzluk eki kullanılır. Söz konusu ek, fiil kök veya tabanı ile kip ekinin arasında yer alır. Tonluyla biten fiillerden sonra *b*'li şekiller, tonsuzla fiillerden sonra ise *p*'li şekiller gelir:

bar-ba-gan-mın 'gitmemiştim'
kör-bö-gön 'görmemişim'
ket-pe-gen-bız 'gitmemişim'.

2. *-GAn/-GOn* geçmiş zaman ekinden sonra *cok* veya *emes* kelimelerinin getirilmesiyle yapılır. Şahıs ekleri *cok* veya *emes* kelimelerine gelir:

ayt-kan-cok-mın 'söylememiştim'
bil-gen-cok 'bilmemişim'

bil-gen-cok-mın/emes-mın
bil-gen-cok-puz/emes-pız
bil-gen-cok-sıj/emes-sıj
bil-gen-cok-sıjar/emes-sıjar
bil-gen-cok-suz/emes-sız
bil-gen-cok-sızdar/emes-sızdar
bil-gen-cok/emes
bil-gen-cok/emes
'almadım'

3. *-GAn/-GOn* ekine iyelik eklerinin ve daha sonra *cok* kelimesinin getirilmesiyle de yapılır:

al-gan-t-m-cok *al-gan-t-bız-cok*
al-gan-t-η-cok *al-gan-t-ηjar-cok*
al-gan-t-ηız-cok *al-gan-t-ηızdar-cok*
al-gan-t-cok *al-t-ş-kan-t-cok*
'almadım'

Birleşik şimdiki zaman: *cat-, cür-, otur-, tur-* yardımcı fiilleriyle birlikte *-(I)p/-(U)p; -A/-O;* *-y-* zarf-fiil eki getirilir. *-A/-O-* kip ekiyle şahıs ekini, asıl fiilden sonra gelen *cat-, cür-, otur-, tur-* yardımcı fiillerinden biri taşır.

-A- zarf-fiil ekli çekimler:

bar-a cat-a-m(m)~baratam(m)
bar-a cat-a-sıj~baratasıj
bar-a cat-a-sıjar~baratasıjar
bar-a cat-a-t~baratat
bar-a cat-a-bız~baratabız
bar-a cat-a-sız~baratasız
bar-acat-a-sızdar~baratasızdar
bar-a cat-a-t ~baratat
 ‘gidiyorum’

-(I)p/-(U)p zarf-fiil ekli çekimler:

kel-i-p cür-ö-m(iin) *kel-i-p cür-ö-büz*
kel-i-p cür-ö-süj *kel-i-p cür-ö-süjör*
kel-i-p cür-ö-süz *kel-i-p cür-ö-süzdör*
kel-i-p cür-ö-t *kel-i-p cür-ö-t*
 ‘geliyorum’

caz-ı-p tur-a-m(in) *caz-ı-p tur-a-bız*
caz-ı-p tur-a-sıj *caz-ı-p tur-a-sıjar*
caz-ı-p tur-a-sız *caz-ı-p tur-a-sızdar*
caz-ı-p tur-a-t *caz-ı-p tur-a-t*
 ‘yazıyorum’

Birleşik şimdiki zamanın olumsuz çekiminde bütün fiiller için *-BAy/-BOy* zarf-fiil eki kullanılır:

al-ba-y cat-a-m ‘almıyorum’
izde-be-y cür-ö-m ‘araştırmıyorum’
oylo-bo-y otur-a-t ‘düşünmüyor’
kör-bö-y otur-a-t ‘görmüyor’
bat-pa-y tur-a-t ‘sığmıyor’.

Geniş zaman ve basit şimdiki zaman: *-o/-ö* ekleri ile yapılır. Gelecek zamanı da karşılar.

tüşündür-ö-mün *tüşündür-ö-büz*
tüşündür-ö-süj *tüşündür-ö-süjör*
tüşündür-ö-süz *tüşündür-ö-süzdör*
tüşündür-ö-t *tüşündür-ö-şöt*
 ‘açıklarım’

-oodo/-öödö; *-uuda/-üüdü* ekleri de kullanılır. Bu ek, fiilden isim yapma eki *-OO/-UU* ile bulunma hâli ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Zamir kökenli şahıs ekleriyle çekilen bu kip, genellikle III. şahısla kullanılır.

baştoodo-mun *baştoodo-buz*
baştoodo-sıj *baştoodo-sıjar*
baştoodo-sız *baştoodo-sızdar*
baştoodo *baştoodo*
 ‘başlamaktayım’

okuuda-min *okuuda-bız*
okuuda-sıj *okuuda-sıjar*
okuuda-sız *okuuda-sızdar*
okuuda *okuuda*
 ‘okumaktayım’

III. tip gelecek zaman : Asıl fiile *-A/-O-*; *-y-* zarf-fiil eki getirilir. Şahıs ekini ise *elek* taşır. Henüz gerçekleşmemiş; fakat yakın gelecekte gerçekleşmesi mümkün olan iş veya hareketi ifade etmek için kullanılır.

al-a elek-min *al-a elek-pız*
al-a elek-sıj *al-a elek-sıjar*
al-a elek-sız *al-a elek-sızder*
al-a elek *al-a elek*
 ‘henüz almadım’

öt-ö elek-min *öt-ö elek-pız*
öt-ö elek-sıj *öt-ö elek-sıjar*
öt-ö elek-sız *öt-ö elek-sızder*
öt-ö elek *öt-ö elek elek*
 ‘henüz geçmedim’

başta-y elek-min *başta-y elek-pız*
başta-y elek-sıj *başta-y elek-sıjar*
başta-y elek-sız *başta-y elek-sızder*
başta-y elek *başta-y elek*
 ‘henüz başlamadım’

Emir kipi: Kırgız Türkçesinde emir kipi ve emir-istek kipi olarak değerlendirilen bu kip, iyelik ve zamir kökenli şahıs eklerinden farklı olan ekler ile çekilir:

başta-yın *başta-yılı*
başta-gın *başta-gıla*
başta-ıjız *başta-ıjızdar*
başta-sın *başta-sın ~ başta-ş-sın*
 ‘başlayayım’

bil-eyin *bil-eli(k)*
bil-gin *bil-gile*
bil-i-ıjız *bil-i-ıjızder*
bil-sin *bil-sin ~ bil-i-ş-sin*
 ‘bileyim’

ayt-ayın *ayt-alı(k)*
ayt-kın *ayt-kıla*
ayt-ıjız *ayt-ı-ıjızdar*
ayt-sın *ayt-ı-ş-sın*
 ‘söyleyeyim’

kör-öyün *kör-ölü(k)*
kör-gün *kör-gülö*
kör-ü-ıjız *kör-ü-ıjızdör*
kör-sün *kör-ü-ş-sün*
 ‘göreyim’

***Teñ* üzerine**

teñ-min
teñ-siñ
teñ-siz
teñ

‘eşitim’

teñ-biz
teñ-siñer
teñ-sizder
teñ (olar)

teñ elem
teñ elesiñ
teñ elesiz
teñ ele

‘eşittim’

teñ elek
teñ eleñer
teñ eleñizder
teñ ele

teñ eken-min
teñ eken-siñ
teñ eken-siz
teñ eken

‘eşitmişim’

teñ eken-biz
teñ eken-siñer
teñ eken-sizder
teñ eken

Hâl Ekleri

İlgi hâli: +N₃In/+N₃Un

Ünlüyle biten kelimelerden sonra:

+nın/+nin/+nun/+nün

cılkı+nın (eesi) ‘atın sahibi’

ene+nin (balası) ‘ananın balası’

too+nun (artı) ‘dağın ardı’

küyöö+nün (cakşısı) ‘damadın iyisi’

Ünsüzle bitenlerden sonra:

+dın/+din/+dun/+dün/+tın/+tin/+tun/+tün

ayıl+dın (içi) ‘köyün içi’

el+din (küröşü) ‘halkın mücadelesi’

toy+dun (eeleri) ‘düğünün sahipleri’

köz+dün (nuru) ‘gözün nuru’

sabak+tın (ayağı) ‘dersin sonu’

mektep+tın (okuuçuları) ‘okulun öğrencileri’

Oş+tun (darbızı) ‘Oş’un karpuzu’

süt+tün (kaymağı) ‘sütün kaymağı’

Yükleme hâli: +N₃I/+N₃U; +n

Ünlüyle biten kelimelerden sonra:

+nı/+ni/+nu/+nü

bala+nı ‘balayı, çocuğu’

ini+ni ‘kardeşi’

too+nu ‘dağı’,

bölmö+nü ‘odayı’

Ünsüzle bitenlerden sonra:

+dı/+di/+du/+dü/+tı/+ti/+tu/+tü

çay+dı ‘çayı’

kelin+di ‘gelini’

koy+du ‘koyunu’

köz+dü ‘gözü’

taş+tı ‘taşı’

kitep+ti ‘kitabı’

curt+tu ‘yurdu’,

cürök+tü ‘yüreği’

III. şahıs iyelik ekinden sonra:

+n

üyy+ü+n ‘evini’

kol+u+n ‘elini’

ata+sı+n ‘babasını’.

Yönelme hâli: +GA/+GO; +A/+O

Tonluyla biten kelimelerden sonra:

+ga/+ge/+go/+gö

ata+ga ‘babaya’

bilim+ge ‘bilgiye’

too+go ‘dağa’

köl+gö ‘göle’

Tonsuzla biten kelimelerden sonra:

+ka/+ke/+ko/+kö

taş+ka ‘taşa’

beş+ke ‘beşe’

orok+ko ‘orağa’

cürök+kö ‘yüreğe’

Teklik şahıs iyelik eklerinden sonra:

+a/+e; +o/+ö

üyyüm+ö ‘evime’

sözün+ö ‘sözüne’

bölmösü+n+ö ‘odasına’

Bulunma hâli: +DA/+DO

Tonluyla biten kelimelerden sonra:

+da/+de/+do/+dö

cıl+da ‘yıl’da’

cerim+de ‘yerimde’

col+do ‘yolda’

közüm+dö ‘gözümde’

Tonsuzla biten kelimelerden sonra:

+ta/+te/+to/+tö

taş+ta ‘taşa’

kitep+te ‘kitapta’

orok+to ‘orakta’

tüş+tö ‘düşte’

Çıkma hâli: +DAn/+Don

Tonluyla biten kelimelerden sonra:

+dan/+den/+don/+dön

kılım+dan ‘asırdan’

el+den ‘halktan’

col+don ‘yoldan’

üyy+dön ‘evden’

Tonsuzla biten kelimelerden sonra:

+tan/+ten/+ton/+tön

curt+tan ‘yurttan’

eşik+ten ‘kapıdan’

ot+ton ‘ateşten’

küç+tön ‘zordan’

III. teklik şahıs iyelik ekinden sonra:

+nan/+nen, +non/+nön

içinen (< iç+i+n+den) ‘içinden’

sözünön (< söz+ü+n+den) ‘sözünden’

Eşitlik hâli: +çA/+çO; +DAy/+DOy

eski-çe ‘eski gibi’

kırk-ça ‘kırk kadar’

an-ça mun-ça ‘şöyle böyle’

murunku-day ‘eskisi gibi’

cüz-döy ‘yüz kadar, yüze yakın’

men-dey ‘benim gibi’.

I. teklik şahıs zamiri, eşitlik hâli ekinden önce ilgi

hâli ekini alır:

menimçe ‘bence’.

Diğer zamirlede ise araya ilgi hâli ekiyle beraber

başka kelimeler de girer:

senin oyunça ‘sana göre’

bizdin oyubuzça ‘bize göre.’

Vasıta hâli

Kırgız Türkçesinde vasıta hâli *menen* edatıyla ifade edilir. Ayrıca, Kırgızcada bazı kelimelerde Eski Türkçedeki *+n* vasıta hâli eki kullanılır:

cayın 'baharın'
cazın 'yazın'
kışın, künün 'gündüzün'
tüniün 'geceleyin'

Bu zarflar, genellikle *+n* ekinden sonra bulunma hâli ekini alarak kullanılır:

cazında
cayında
kışında
küzündö

Teklik şahıs ve işaret zamirleri ve bazı zarflar *menen* edatına yükleme hâli ekiyle bağlanır:

meni menen
seni menen
anı menen
oşonu menen

Sıfat-fiil ekleri

-GAn/-GOn:

bol-gon okuya 'olmuş olay'
ayılba-gan söz 'söylenmemiş söz'
sınıp ket-ken kol 'kırılmış kol'
bara cat-kan adam 'gitmekte olan adam'

-Ar/-Or; -r:

barar cer 'gidecek yer'
kiyer kiyim 'giyilecek elbise'
bütö koyor iş 'bitecek iş'
kele cürör kişi 'gelecek kişi'
körör künü 'göreceği gün'

-BAS/-BOs:

ayılbas söz 'söylenmeyecek söz'
tabılbas kitez 'bulunmaz kitap'
çeçilbes masele 'çözülmez mesele'

-OOÇU/-UUÇU; -ÇU:

kelüüçü meyman 'gelecek misafir'
es alçu uçur 'dinlenecek zaman'
aytıp berçü söz 'söyleniverecek söz'

-A/-O; -y *elekt*:

al-a elekt 'henüz almamış'
kel-e elekt 'henüz gelmemiş'
kör-ö elekt 'henüz görememiş'
başta-y elekt 'henüz başlamamış'.

-GIdAy/-GUdAy:

cöö cürgüdüy al 'yaya gidecek hâl'
arı-beri basıp turguday bir maşına 'oraya buraya götürececek bir araba'

-GIs/-GUs: tabılğıs kişi 'bulunmayacak kişi',
unutulğus dos 'unutulmayacak dost'.

Zarf-fiil Ekleri

-A/-O; -y:

al-a 'alarak'
kel-e 'gelerek'
bol-o 'olarak'
kör-ö 'görerek'
işte-y 'çalışarak'
oku-y 'okuyarak'

-(Dp /-(U)p:

başta-p 'başlayıp'
oku-p 'okuyup'
al-ı-p 'alıp',
iç-i-p 'içip'
bol-u-p 'olup'
kör-ü-p 'görüp'

-ArDA/-OrdO; -rdA3:

iç-erde 'içerken'
bar-arda 'giderken'
kül-ördö 'gülerken'

-GANÇA/-GONÇO:

al-gança 'alıncaya kadar'
bil-geñçe 'bilinceye kadar'
kör-gönçö 'görünceye kadar'
ket-keñçe 'gidinceye kadar'
küt-könçö 'bekleyinceye kadar'

-GAndA/-GONDÖ:

men al-ganda 'aldığımda'
sen kel-gende 'geldiğinde'
men kör-göndö 'ben gördüğümde'
sen çık-kanda 'sen çıktığında'

-GANI/-GONU:

al-ganı 'almak için'
tur-ganı 'kalkmak için'
kör-gönü 'görmek için'
iç-keni 'içmek için'

-A/-O; -y *elekte*:

al-a elekte 'henüz almadan'
kel-e elekte 'henüz gelmeden'
kör-ö elekte 'henüz görmeden'

-BAstAn/-BOstOn:

al-bastan 'almadan'
kel-besten 'gelmeden'
kör-böstön 'görmeden'
ket-pesten 'gitmeden'

